

Karl Kaser

Slobodan seljak i vojnik: povojačenje agrarnog društva u Hrvatsko-slavonskoj Vojnoj krajini (1535-1881)

Zagreb: Naprijed, 1997, I-II, 270 + 254 str.

U izdanju nakladničke kuće "Naprijed" u seriji "Povijest & Historija" objavljen je 1997. hrvatski prijevod djela *Slobodan seljak i vojnik: povojačenje agrarnog društva u Hrvatsko-slavonskoj Vojnoj krajini (1535-1881)* austrijskog povjesničara Karla Kasera. Djelo je prvi puta objavljeno 1986. pod naslovom *Freier Bauer und Soldat. Die Militarisierung der agrarischen Gesellschaft in der kroatisch-slavonischen Militärgrenze (1535-1881)*, kao habilitacijska radnja u izdanju biblioteke Sveučilišta u Grazu "Zur Kunde Südosteuropas" (urednik: dr. Ferdinand Hauptmann). Drugo njemačko izmijenjeno izdanje objavljeno je 1997. i poslužilo kao predložak za hrvatski prijevod. U njemu je novo, šesto poglavlje, u drugom dijelu koje se odnosi na nacionalne integracijske procese u Vojnoj krajini, zatim poglavlje o zadrugama, dok je ispušteno drugo poglavlje drugog dijela: "Krajiška država. Vojna uprava i samofinanciranje", čiji je sadržaj uključen na druga mjesta u knjizi. Djelo donosi, kako to i sam autor naglašava u svom predgovoru hrvatskom izdanju, neke nove nazore o Vojnoj krajini, prije svega o navodnim 'feudalnim odnosima' te prikazuje društveni i gospodarski život agrarnog društva u Vojnoj krajini u vremenskom rasponu od 16. stoljeća do njezina ukidanja 1881.

U središtu autorova interesa nalazi se krajišnik kao središnji činitelj Vojne krajine, odnosno civilna strana njegova vojnog odre-

đenja. Autor naglašava da je tezom u naslovu želio istaknuti dvije sastavnice koje su u životu krajišnika činile dva konstantna pola i na kojima se temeljila struktura vojno-krajiškog društva, a to su slobodno seljaštvo i vojništvo. Konceptijski je knjiga podijeljena na dva dijela od kojih svaki ima sedam poglavlja. Prvi dio nosi podnaslov "Rana krajiška društva (1535-1754)", a drugi "Povojačeno društvo (1754-1881)". Tematski je problematika ograničena na Hrvatsko-slavonsku vojnu krajinu. I u pogledu periodizacije ovo djelo predstavlja novost u dosadašnjoj historiografiji koja se bavi Vojnom krajinom. Naime, autor ne uzima administrativne uredbe i upravno-organizacijske promjene kao uporišta za periodizaciju, nego njegova periodizacija slijedi razvitak krajiškog društva koji je teкао neovisno o upravnotehničkim zahvatima u krajiški sustav. Samo je jedno organizacijsko prestrukturiranje imalo odlučujuće posljedice za život krajišnika, 'Krajiška prava' iz 1754. Tada je vojnokrajiški sustav podvrgnut temeljitim promjenama u organizacijskom i funkcionalnom smislu. (Vojna krajina se pretvara iz obrambene institucije u zonu vojačenja za carsku vojsku. Budući da je Vojna krajina nastajala postupno, bilo je teško odrediti polazišnu točku periodizacije.) Autor kao polazište svoje periodizacije uzima godinu 1535., kada su prvim naseljenicima u Žumberačkom distriktu Habsburgovci podijelili povlastice, a to je poslužilo kao obrazac za dodjeljivanje povlastica krajiškom pučanstvu koje se početkom 17. stoljeća naseljavalo duž Hrvatske i Slavonske krajine. Godina 1881. predstavlja krajnju točku u periodizaciji, kada je došlo do raspuštanja Vojne krajine.

I. TOM. Rana krajiška društva (1535-1754)

Prvi dio knjige sastoji se od sljedećih sedam poglavlja: 1. Pustošenja i kraj postojećeg društvenog poretka u 16. stoljeću; 2. Model: Uskoci Žumberačkog distrikta; 3. Vlasi Varaždinskog generalata; 4. Krajiška sela Karlovačkog generalata; 5. Lika; 6. Iznimka: Banska krajina; 7. Novi model: Slavonski generalat. Autor opisuje osmanlijska pustošenja duž hrvatsko-slavonsko-osmanlijske granice koja su imala za posljedicu bježanje stanovništva, njihovo iseljavanje ili preseljavanje od strane vlastele iz ovih krajeva i potpuno uništavanje gospodarskih, infrastrukturnih i društvenih struktura. Prema autoru, upravo je potiranje starih struktura omogućilo stvaranje Vojne krajine, prije svega njene nove društvene i gospodarske strukture. Prevladavajuća je uloga pripadala vojnoj upravi koja je postala suoblikovatelj društvenoga i gospodarskog života. Temelj novog društva činilo je slobodno seljaštvo, koje je bilo oslobođeno svake podložnosti zemaljskoj vlasteli, a za osobnu slobodu i posjedovanje zemlje bili su obvezni vršiti vojnu službu za zemljoposjednika, a to je bio kralj. Dakle, slobodni zemljišni posjed i vojna služba bili su okvirni uvjeti za nastanak ranih krajiških društava. Prikazan je proces izuzimanja područja na kojem je nastala Vojna krajina iz nadležnosti Hrvatskog sabora, bana i vlastele te njegovo preuzimanje u upravnom pogledu od strane vojnokrajiške administracije i unutrašnje-austrijskih staleža koji su ga financirali. Autor naglašava da do sredine 18. stoljeća nije moguće govoriti o jedinstvenom društvu Vojne krajine, nego samo o više krajiških društava s različitim početnim i okvirnim uvjetima. Analizirajući tri najstarija vojno-krajiška područja - Žumberački distrikt,

Varaždinski i Karlovački generalat - možemo pratiti nastajanje različitih vojnokrajiških društava, što je bilo posljedica uvjeta pod kojima su se novi stanovnici (uglavnom prebjezi iz Osmanlijskog carstva) naseljavali na opustošena područja.

Žumberački je distrikt poslužio kao model za nastanak Vojne krajine. Nastao je otkupom žumberačkoga založnog vlastelinstva od strane unutrašnjeaustrijskih staleža koje je 1547./48. arondirano mehovskim posjedima. Na njemu su od 1530. naseljavane uskočke obitelji, prebjezi iz osmanlijskog područja. U ovo područje su upućivane i druge skupine uskoka koje su pristizale tijekom narednih godina. Povlastice koje su podijeljene žumberačkim uskocima 1535. predstavljale su precedenti slučaj za povlastice krajiškog pučanstva. Za daljnji razvitak krajine bila je ključna kombinacija zemljišnog posjeda i neplaćene vojne službe, kao i stvaranje agrarnog društva koje je bilo egalitarno, dakle bez bitnih socijalnih razlika. Izdvajali su se jedino knezovi i vojvode koji su dobivali veće posjede, ali su imali i veće obveze.

Sličnost Varaždinskoga generalata sa Žumberačkim distriktom je u tome što su povlaštene naseljenici (Vlasi) dobili zemljište, a za uzvrat su morali obavljati vojnu službu. Međutim, naseljenici su bili brojniji i socijalno heterogeni, zadruga koja nije postojala u Žumberačkom distriktu ovdje je bila rasprostranjena i bila sastavnim dijelom zakonske osnove na kojoj je počivalo povlašteno društvo generalata. Tu su zakonsku osnovu činila tzv. "Statuta Valachorum", povlastice za Vlahe Varaždinskoga generalata koje je kralj Ferdinand II. izdao 1630. "Statuta" sadrže niz odredbi kojima se regulirao status vlašskog stanovništva. Vlasi su mogli slobodno raspolagati zemljišnim

posjedima, određuju se granice Varaždinskoga generalata, Vlasi su dobili pravo na samoupravu, a vojna služba se shvaća kao naknada za slobodni zemljišni posjed.

Uvjeti za naseljavanje, društveni i gospodarski razvitak u Karlovačkom generalatu znatno su se razlikovali od onih u Varaždinskome. Naseljavanje različitih skupina stanovništva (starosjedilačko stanovništvo i doseljenici - Bunjevci, Vlasi i Venturini) odvijalo se u dva velika vala i to početkom 17. stoljeća i oko 1700. godine. Glavna je razlika u tome što nije postojao jedinstveni pravni položaj za sva krajiška sela kao što je to bilo u Varaždinskom generalatu. Autor razlikuje dvije skupine sela: slobodna krajiška sela, koja su bila pod zaštitom vladara ili krajiške uprave, i poluslobodna sela, koja su imala povlašten status, ali su bila pod jurisdikcijom vlastelina. Također je i proces teritorijalnog zaokruživanja generalata bio otežan i usporen u usporedbi s Varaždinskim, jer je područje generalata bilo ispresijecano civilnim imanjima. To je područje bilo slabo naseljeno i stoga pogodno za nove naseljenike, međutim, nakon velikoga migracijskog vala koji je završio 1718., postaje prenapučeno i dolazi do iseljavanja. Migranti odlaze manjim dijelom u osmanlijska i vencijska područja, a većinom u područje Pečuha.

Sljedeća tri poglavlja posvećena su Lici, Banskoj krajini i Slavonskom generalatu s njihovim osobitim razvitkom unutar vojno-krajiškog sustava.

Lika je nakon ponovnog zaposjedanja 1689. i gotovo dvadesetogodišnjeg sporenja između ličkog pučanstva, Dvorske komore u Grazu i Beču te krajiških vlasti o njenoj budućnosti, 1712. inkorporirana u Karlovački generalat. Budući da je gospodarska

situacija bila iznimno teška, kao glavni problem javlja se financiranje uprave. To je ipak preuzela Dvorska komora nastojeći što više smanjiti troškove i pronaći nove organizacijske oblike, učinkovitije i jeftinije. Pokušalo se razrezivanjem raznih poreza kako bi se Lički distrikt samofinancirao. Ova ideja nije u početku imala osobita uspjeha u Lici, ali je kasnije postala obrascem za uvođenje sustava samofinanciranja u cijeloj Vojnoj krajini.

Banska je krajina predstavljala iznimku jer je, kao dio Vojne krajine, bila jedino područje na kojemu je ban kao zastupnik ugarskoga kralja obnašao vojnu i civilnu vlast. Na ovom području nije krajem 16. i početkom 17. stoljeća došlo do ponovnog naseljavanja, jer su se vlastelinstva na Kupi uglavnom uspjela održati. Vojnu službu su obnašali podložni kmetovi te za nju bili plaćeni iz kraljevske blagajne. Ovdje nije nastalo krajiško društvo kao što je bilo ono u Varaždinskome i Karlovačkom generalatu. Nakon Bečkog rata i pripajanja novih područja Banskoj krajini, dolazi i ovdje do naseljavanja vlaških obitelji na novostečena područja oko Zrina, Novoga i Kostajnice. Pravni položaj Vlaha naseljenih u Bansku krajinu bio je teži od onih u Varaždinskome i Karlovačkom generalatu, no ipak nisu bili podložnici nego slobodni krajišnici čiji je zemljišni posjed bio opterećen s više dažbina i tlake nego u drugim dijelovima Vojne krajine.

Osnivanjem Slavonskoga generalata početkom 18. stoljeća stvoren je novi model koji je poslužio kao uzor za preustroj Vojne krajine na novoj osnovi, kao što je to prije dva stoljeća bio Žumberački distrikt. Naseljavano je novo stanovništvo iz Bosne na uskom području u Slavoniji i Srijemu uz granicu s Osmanlijskim carstvom. To su bili

Hrvati, Bunjevci i Vlasi (Raci) za koje je Dvorsko ratno vijeće od Dvorske komore tražilo uznicu na kojoj bi obiteljima dijelilo zemlju kao ekvivalent za plaću. Odlučujuće je za model Slavonskoga generalata bilo pitanje financiranja, a izlaz se mogao naći samo u što većem samofinanciranju koje se moglo ostvariti putem oporezivanja krajiških obitelji.

Na kraju prvog dijela knjige autor zaključuje da je Vojna krajina predstavljala posebno i zatvoreno područje unutar Habsburške Monarhije u kojoj je sloboda bila nerazdvojivo povezana s vojnom službom i zemljišnim posjedom. Unutar ovakvog odnosa snaga, u Vojnoj krajini nije bilo mjesta za obrtnike i trgovce, jer je prevladavala prirodna privreda. Društvo je bilo uglavnom homogeno, izdvajali su se jedino tradicionalne vođe, kao knezovi i vojvode, te niži sloj onih koji nisu stekli posjed. U početku je obavljanje vojne službe bilo neznatno jer je neplaćeni vojnik u prvom redu bio seljak, a tek onda vojnik. Taj se odnos tijekom godina, kako je naseljenost postajala gušćom, mijenjao, jer je uporaba neplaćenika sve više zamjenjivala plaćenike kao stupove obrambenog sustava, a vojna služba i zemljišni posjed postajali su sve čvršće međusobno povezani. U prvoj polovici 18. stoljeća dolazi do jačeg povećanja i birokratizacije krajiškog društva i sve se više očituje krutost novog sustava uprave.

II TOM. Povojačeno društvo (1754-1881)

Drugi dio knjige bavi se Vojnom krajinom nakon provedenih reformi i sastoji se također od sedam dijelova: 1. Od ranog krajiškog društva do povećanog društva, 2. Vojna služba, 3. Demografija povećanog

društva, 4. Gospodarstvo pod vojnim zapovjedništvom, 5. Zadruga u svom patrijarhalnom kontekstu, 6. Nacionalna integracija na vjerskoj osnovi, 7. Kraj Vojne krajine.

Autor ističe kako je potreba da se Vojnoj krajini dade nova funkcija urodila strukturnim promjenama u razvitku krajiškog društva koje su provođene od 1745. do 1770. Krajnji rezultat tih promjena bilo je srastanje različitih ranih krajiških društava u jedinstveno povećano društvo Vojne krajine. Vanjski znak toga procesa bila su Krajiška prava, objavljena 1754., koja su predstavljala određeni strukturni rez, jer su promjene bile brze i korjenite. Krajišnik, kojemu je glavna zadaća do tada bila ojačati obranu Krajine, pretvara se u profesionalnog vojnika. Nova je uprava vjerni odraz vojne strukture čija je osnovna jedinica bila regimenta. Vojna je krajina podijeljena na 11 regimentalnih područja. Regimenta je postala osnovna upravna i vojna jedinica. Tijekom pedesetih i šezdesetih godina 18. stoljeća Vojna je krajina obuhvaćena gustom mrežom propisa koji su zadirali u sva područja života. Za Vojnu krajinu u 17. i početkom 18. stoljeća karakteristične su brojne migracije i porast pučanstva naseljavanjem iz raznih područja. No, od sredine 18. stoljeća dolazi do postupnog opadanja broja pučanstva, a visok mortalitet, nizak natalitet i kratak životni vijek karakteristični su za krajiško društvo. Osobito u razdoblju intenzivnijih ratnih pohoda 1756.-1814. smjenjuju se porast i opadanje broja pučanstva. Vlasti su stoga poticale naseljavanje slabo naseljenih krajeva. Tako je sredinom 18. stoljeća slabo naseljena Slavonska krajina bila naseljavana pučanstvom iz osmanlijskog i mletačkog područja. Naseljavaju se također njemačke obitelji, a u Varaždinsku krajinu 91 obitelj iz Češke i Moravske. Ove podatke autor pot-

krjepljuje mnogim statističkim pokazateljima. Zanimljivo je autorovo tumačenje različite visine fertiliteta na području Slavonske krajine (on je u Petrovaradinskoj regimenti bio viši nego u Brodskoj i Gradiškoj). Ovaj odnos Kaser tumači kulturološkom razlikom, tj. oprekom između Srba/pravoslavaca i Hrvata/katolika. Prvi čine većinski dio pučanstva u Petrovaradinskoj pukovnici, a drugi su u većini u ostale dvije pukovnije. Prema autoru, u Vojnoj je krajini došlo do sudara dvaju različitih kulturnih modela, patrijarhalnoga, kojeg su nosioci pravoslavni Vlasi i katolički Bunjevci, i modela koji je sličan strukturama u zapadnoj Europi, a kojeg su nosioci bili Hrvati i drugi doseljenici.

Gospodarstvo je u Vojnoj krajini bilo naturalnoga karaktera, a temeljilo se na razmjeni proizvoda. Od sredine 18. stoljeća dolazi do proturječnog razvoja u Vojnoj krajini koju je država nastojala pretvoriti u zatvoreno gospodarsko područje. To se nije moglo ostvariti jer je povezanost zemljišnog posjeda i vojne službe onemogućavala razvitak obrta i trgovine kao nužnih grana za unapređivanje novčane privrede. Pojavljivanje novčane privrede ugrožavalo je opstanak zadruga, koje se opet iz vojnih razloga nastojalo očuvati zakonskim putem.

U poglavlju o zadrugama autor analizira dva modela ženidbe i udaje koja su se temeljila na različitim predodžbama o obitelji i kućanstvu. Takozvani zapadnoeuropski model obilježava kasnija ženidba, manje obitelji i razmjerno visok postotak neoženjenih muškaraca i neudanih žena, a istočnoeuropski model, koji je u svijetu univerzalniji, karakteriziraju rana ženidba, opći brak i složeni oblici kućanstva i obitelji. U ovaj drugi model ubraja se i zadruga koja je bila rasprostranjen oblik obitelji u Vojnoj

krajini. Zadruga ili "Hauskommunion", kako je naziva vojnokrajiska uprava, spominje se u pisanim izvorima prvi puta tek 1807. u Osnovnim krajiškim zakonima, što ne znači da nije i prije postojala. Autor govori o genezi zadruga koja se nije razvila u Vojnoj krajini nego je rezultat razvitka pastoralnih društava Dinarskoga gorja, a u Vojnu su je krajinu sa sobom donijeli doseljeni Vlasi. Navodi pet važnih odrednica zadruga: nastaje spajanjem barem dvije pojedinačne ili osnovne obitelji, ona je proizvodna zajednica i zajednica dobara, nastajala je samo među seljačkim obiteljima, jer je osnovu zajedničkog imetka činio zemljišni posjed, načelo patrilineariteta, tj. muška loza je konstitutivna za kućansku skupinu i zadruga se mogla utvrditi u Europi empirijski samo u središnjim područjima jugoistočne Europe (u Albaniji, Srbiji, Crnoj Gori, Makedoniji, zapadnoj i središnjoj Bugarskoj, sjevernoj Grčkoj, Bosni i Hercegovini, Slavoniji i Hrvatskoj). Budući da pisani izvori ne spominju zadruga prije početka 19. stoljeća, a sasvim je izvjesno da su postojale, autor je za njihovu rekonstrukciju u različitim dijelovima Vojne krajine koristio dva pomoćna sredstva: prosječnu veličinu obitelji i odredbe o nasljednom redu za nasljednike na zemljišnom posjedu, te je došao do sljedećih zaključaka:

- Zadruga su bile slabo rasprostranjene u Žumberačkom distriktu, a o njihovu postojanju u Varaždinskom generalatu može se neizravno saznati iz "Statuta Valachorum".

- Na temelju popisa iz Karlovačkoga i Varaždinskoga generalata autor iznosi tezu da je tendencija življenja u zadrugama izražena u Vlaha i Bunjevaca nego u Hrvata. Ovu pretpostavku potvrđuje istraživanje obitelji u Lici i Krbavi na temelju "Conscriptio terrenorum et hominum beeder"

graffschafften Lica vnd Corbavia" iz 1712. To je, prema autoru, povezano s kulturnim kontekstom iz kojega ove migracijske struje dolaze u Vojnu krajinu. Hrvatska migracijska struja dolazi iz unutrašnjosti, sa sjevera, a Vlasi i Bunjevci s juga i donose specifičan kulturni model balkanskog patrijarhata.

Prema Kaseru, procesi nacionalne integracije, koja je u Vojnoj krajini tekla sporije i jednostavnije nego izvan nje, krenuli su u dva smjera, a za to je odlučujuću ulogu imala vjerska pripadnost krajiške obitelji. U Vojnoj krajini postojao je niz prednacionalnih identiteta određenih skupina pučanstva, kao npr. Senjski uskoci, Krmpočani iz Primorja, Bunjevci, Vlasi (koji se do 18. stoljeća u pisanim izvorima ne spominju kao "Srbi" ili "Raci") te Hrvati koji su u ranijem razdoblju nazivani "katolici" ili "pribezi". Autor navodi dvije moguće historijske opcije koje su mogle utjecati da procesi nacionalne integracije krenu u drugom smjeru. To je unijatski pokret u 17. i 18. stoljeću, koji je podržavala uprava i vladajuća dinastija, i socijalna integracija, koja se naslanjala na socijalni status krajišnika. Međutim, vjera je ipak odigrala odlučujuću ulogu, tako da je vjerska pripadnost u 19. stoljeću postala fermentom nacionalne svijesti; promjena vjere uvjetovala je i promjenu ponašanja, oblika izražavanja, čak i promjenu jezika. U Vojnoj krajini nije procesom nacionalne integracije nastala vojnokrajiška nacija nego dvije nacionalne skupine. Nakon raspuštanja Vojne krajine, broj pristalica pravoslavne vjere podudarao se s brojem Srba, a broj katolika s brojem Hrvata. Autor navodi i druge elemente koji su mogli odigrati važnu ulogu u nacionalnoj diferencijaciji vojno-krajiškog pučanstva, kao npr. jezik i naziv "Hrvatska", "hrvatski", jer se Vojna krajina nalazila na povijesno hrvatskom tlu i krajišnici (i Srbi i Hrvati) su nazivani Hrvatima i hrvatskim

regimentarcima u smislu onih koji dolaze iz Hrvatske; do toga nije došlo. Vodeću ulogu u nacionalnoj integraciji mogli su preuzeti ili časnici ili kler. Niži kler odnosno svećenstvo je svojim seljačkim podrijetlom i interesnim statusom bilo veoma homogeno te je odigralo odlučujuću ulogu u procesu nacionalne integracije na vjerskoj osnovi. Autor ističe različite uvjete koje su imale Katolička i Pravoslavna crkva unutar Vojne krajine. Položaj Katoličke crkve bio je puno povoljniji od onoga Pravoslavne, koja je tek nakon 1690. dobila svoju crkvenu organizaciju u Vojnoj krajini. U vrijeme ranoga krajiškog društva nije postojala nikakva organizacija Pravoslavne crkve, nego je od strane vladalačke kuće i Katoličke crkve podupirana i priznavana unijatska crkvena organizacija koju pravoslavne krajiške obitelji uglavnom nisu prihvaćale. Najviše je uspjeha imao unijatski pokret u Žumberačkom distriktu gdje je, prema popisu pučanstva iz 1820., bilo preko tri tisuće pristaša unijatske crkve. Izgradnja školstva na vjerskoj osnovi (uz nejednaku potporu uprave) samo je produbila suprotnosti i bila daljnji element za nacionalnu integraciju na vjerskoj osnovi. Tako su Bunjevci dosljedno postajali Hrvatima, a Vlasi Srbima jer su bili pravoslavci.

Knjiga završava poglavljem o procesu raspuštanja Vojne krajine i njenog sjedinjenja s Hrvatskom-Slavonijom koji je tekao od 1869. do 1881. Autor govori o uzrocima koji su do toga doveli i posljedicama koje je ova organizacija ostavila na svim područjima života u tom prostoru. Kada je Vojna krajina sredinom 18. stoljeća promijenila funkciju i pretvorena u zonu novačenja, krajišnici su i nadalje uživali povlašten status, ali su bili i više opterećeni, osobito vojnom službom prema kojoj se podešavao život krajišnika od rođenja do smrti i njegova djelatnost na

kulturnome, socijalnom i gospodarskom polju. Stoga je, kako autor naglašava, nakon oslobođenja seljaka i donošenja Ustava 1848. u Austriji, Ugarskoj i Hrvatskoj, Vojna krajina pretvorena iz "socijalno atraktivnog područja u anakronizam koji se više nije dao reformirati" (tom II., str. 221).

Ova knjiga predstavlja važan doprinos vojnokrajishkoj historiografiji, osobito stoga što se bavi socijalnohistorijskim aspektom vojnokrajishke povijesti, kojemu do sada nije poklanjana primjerena pažnja. Rad se temelji na mnoštvu izvorne građe od koje posebno mjesto pripada popisu iz 1712. godine, "Conscriptio terrenorum et hominum beeder graffschafften Lica vnd Corbavia", iz fonda Miscelanea Unutrašnjoaustrijske dvorske komore u Štajerskome zemaljskom arhivu u Grazu. Tablice, statistički podaci i karte koje, na žalost, nisu ušle u hrvatsko izdanje (iako se u tekstu prijevoda uporno upućuje na njih), rezultat su autorova procesa istraživanja i interpretiranja izvora. Veoma je korisno uvodno poglavlje u kojemu autor daje pregled objavljene i neobjavljene građe iz arhiva u Beču, Grazu i Zagrebu te sažete prikaze nekih starijih i recentnijih radova s vojnokrajishkom tematikom, što može biti od velike koristi mladim istraživačima koji se namjeravaju baviti ovim područjem.

Svakako je za pohvalu uloženi napor prevoditelja za pronalaznjem boljih terminoloških rješenja i njegov doprinos obogaćivanju hrvatskoga povijesnog rječnika. Veoma je važno da se u traženju novih rješenja ponekad ne ode u krajnost, kao i da se dosljedno upotrebljavaju izabrani pojmovi, inače postoji opasnost stvaranja pojmovne zbrke. Tako je npr. izraz "der Robot" preveden kao "robot" i "tlaka", pa čitatelj može misliti da se radi o dvije različite vrste obveza, "das Regiment" je malo re-

gimenta, onda ponovno u istom odjeljku pukovnija, potom je Mathias Stopfer jednom upravni satnik, a drugi put upravni kapetan. Je li potpuno jasno značenje riječi kao "značar", "rabotnička sela", "posebni povijesni razvitak"? Osim što se često preuzima njemačka sintaksa i predugi preponirani njemački pridjevi, prijevod sadrži rečenice u kojima je sročnost između roda, broja i padeža prema hrvatskim gramatičkim pravilima krajnje upitna. "Oberhaupt-mannschaft Zengg", koja je inače u historiografiji poznata kao Senjska velika kapetanija, pretvorena je u Glavnu kapetaniju Senj. Lista bi se mogla nastaviti, međutim, rješavanje terminoloških problema zahtijeva velike napore i ne predstavlja ni malo laku zadaću jer podrazumijeva dobro poznavanje jezika, ali i područja na koje se terminologija odnosi. Predgovor hrvatskom izdanju ove knjige ("Dijaloški o povijesti Vojne krajine u Hrvatskoj") napisao je dr. Drago Roksandić koji je inicirao prevođenje ovoga djela te kao urednik sudjelovao u pripremi izdanja, načinio izbor slikovnih priloga i napisao komentare uz njih. Bez obzira na određene propuste u prijevodu, knjiga bi trebala postati neizostavnom lektinom za sve koji se bave dotičnim temama.

Іван Терлюк

Росіяни західних областей України (1944-1996)

Львів, 1997, 186 str.

Suvremena Ukrajina država je s višenacionalnim sastavom stanovništva. Prema posljednjem popisu (1989) gotovo trećinu pedesetomilijunskoga stanovništva zemlje (15 milijuna) tvore neukrajinci, od toga je 11 milijuna Rusa. Već je samom tom okolnošću